

RECENZIO:

Perica Špehar & Olga Špehar (eds):

A Templomdomb a középkorban: Kiállítási katalógus/
Crkveno brdo in the Middle Ages: Exhibition catalogueBÍRÓ GYÖNGYVÉR¹

Magyar Régészet, 13. évfolyam (2024), 3. szám, pp. 77–79.

Zentán a városnapi programsorozat részeként nyílt meg *A Templomdomb a középkorban* című időszaki régészeti kiállítás 2024. augusztus 31-én, a Belgrádi Egyetem Bölcsész tudományi Kara és a Zentai Városi Múzeum közös rendezésében. A tárlat egy középkori település, valamint a hozzá tartozó templom és temető régészeti kutatását mutatja be. *A Templomdomb* (Црквено брдо / Crkveno brdo) nevet viselő lelőhely Szerbia területén, Zentától (Сента / Senta) kb. 8 kilométerre, Felsőhegy (Горњи брег / Gornji breg) falutól 1,5 kilométerre délnyugatra helyezkedik el. A kiállítás alapjául a 2019 óta több ütemben zajló régészeti feltárások során napvilágra került jelenségek, továbbá az ezekből származó leletek szolgáltak.

Jelen recenzió tárgyát a Zentán bemutatott tárlat kiállítási katalógusa képezi, amely Perica Špehar és Olga Špehar szerkesztésében, további öt szerző² közreműködésével jelent meg 2024-ben. A kötetet a Belgrádi Egyetem Bölcsész tudományi Kara adta ki, a Köztársasági Művelődésügyi és Tájékoztatási Minisztérium támogatásával. Figyelembe véve, hogy a kiállítás időszaki jellegű és még jelenleg is tart (október 31-ig látogatható), örömteli, hogy a hozzá kapcsolódó katalógust máris kézbe veheti, illetve digitálisan is elérheti az érdeklődő olvasó.

A kötet széleskörű felhasználását nagyban segíti, hogy teljes szövegét – beleértve a tárgyleírásokat és a képaláírásokat is – három nyelven is közreadták. A kiadvány formai kivitelezése megfelel a kiállítási katalógusokkal szemben támasztott elvárásoknak: könnyen forgatható, a szerb-magyar-angol leírások fejléceinek eltérő színezése megkönnyíti a kötetben belüli navigálást, a tipográfia átláthatóvá teszi a leírtakat, a színes illusztrációk jól kiegészítik a szöveget.

Tartalmát tekintve a kiadvány négy nagyobb egységre bontható: az előszó és az első két fejezet egyfajta bevezetőként szolgál, a következő három fejezet a régészeti feltárás során napvilágra került jelenségeket és leleteket tárgyalja, egy fejezet a lelőhely kutatásának módszertanába enged bepillantást, majd végül irodalomjegyzékkel zárul a mű.

Perica Špehar & Olga Špehar (eds):
Црквено брдо у средњем веку: каталог изложбе
A Templomdomb a középkorban: Kiállítási katalógus
Crkveno brdo in the Middle Ages: Exhibition catalogue.
Београд/Belgrad/Belgrade: Универзитет у Београду –
Филозофски факултет
Belgrádi Egyetem Bölcsészkar
University of Belgrade – Faculty of Philosophy,
2024.

81 oldal, színes illusztrációkkal,
szerb, magyar és angol nyelven
ISBN 978-86-6427-318-3

¹ Szegedi Tudományegyetem, Régészeti Tanszék, e-mail: gyongyver.br@gmail.com

² Nemanja Marković, Nevena Pantić, Predrag Đerković, Anđela Gačević és Anastasija Stojanović.

A katalógus témáját adó kiállítás megvalósításának körülményeit és a köré szerveződő intézményközi együttműködést ismertető szerkesztői előszót követően a lelőhellyel és annak kutatástörténetével ismerkedhetünk meg közelebbről. Ezután egy rövid történeti fejezetben foglalják össze a Templomdomb tágabb környezetének történelmi hátterét. A leírtak, valamint a kapcsolódó régi és újabb térképek segítik az olvasó térbeli és időbeli tájékozódását. Megtudhatjuk, hogy a Templomdomb területe már a kora középkorban is lakott volt, s az egykor itt álló templom építését megelőzően honfoglaló eleink temetkezési helyként használták. A 11–15. században létező (egyreszer a 13–15. század között elpusztasodott) faluhoz temető és templom is tartozott. A templomot a 11. század végén – 12. század elején építették, elszenvedte az 1241–1242-es mongol támadást, de utána újjáépítették, és egészen a 16. századig használták.

A következő egység a régészeti kutatás eredményeinek összefoglalása két fejezetben, először a településre, majd a templomra és a temetőre összpontosítva. A feltárás során készített objektumfotók, helyszínrajzok és az adott jelenségekhez köthető régészeti leletek válogatott fotói kísérik az ásatási beszámolót. A 6 hektárnyi területen elterülő lelőhely feltárt részéről készített összesítő felszínrajz (32. oldal, 4. kép) alapján jól látható, hogy egyelőre csupán a település egy szeletéről rendelkezünk adatokkal. A falu ezen részét a 11–13. század időszakában lakták. A feltárt településrészletet 5 ház, 9 külső kemence, 41 gödör, 13 árok és egy kút alkotta. Ezek közül a 4-es számú épületet érdemes külön megemlíteni (33. oldal, 6. kép), mivel 7,25×5 méteres – a többi házhoz viszonyítva nagyjából kétszeres – méretével kiemelkedett a többi objektum közül, viszont jól illeszkedik a más lelőhelyekről is ismert nagy méretű, Árpád-kori földbemélyített épületek sorába (NAGY *et al.* 2001). A többfázisú, egészen a 16. századig használt temetőből ezidáig 60 sírt tártak fel, de a templom alaprajza már ismert (49. oldal, 7. kép).³ A szerzők röviden utalnak rá, hogy egy 1 m széles és 1,2 m mély külső árkot figyeltek meg, amely a temető területének egy részét megsemmisítette, és amelyet még a tatárjárás előtt alakíthattak ki. Azonban a szövegből nem derül ki, hogy ez az árok pontosan hol húzódott, milyen funkciót tölthetett be. Ugyanakkor a geofizikai felmérés képe alapján az látható, hogy a templomot egy kb. 45 m átmérőjű körárok öleli körül, és mintha ezen belül még egy kisebb átmérőjű, sekélyebb árok nyoma is kirajzolódna (78. oldal, 12. kép). Talán nem megalapozatlan a feltevés, hogy ahogy az alföldi lelőhelyeken, úgy a Templomdombon is egyfajta erődítésként azonosíthatók ezek a terepi struktúrák, amelyek a mongol hadjárat elleni védelmi rendszer részét képezhették a téglalapú körüli (ROSTA & PÁNYA 2022; LASZLOVSZKY 2022).

A tárgykatalógus 32 tételt számlál, amelyek között kerámia-, fém- és üvegleletek, téglák, illetve freskótöredékek is képviseltetik magukat. A katalógusban szereplő tárgyak adatsorában a lelet rövid leírása, lelőhelye, mérete és keltezése jelenik meg. A település leletanyagának jelentős hányadát a kerámia azon belül is a cserépbográcsok és a fazekak teszik ki, de egy különleges, hengeres formájú, többféle díszítéssel ellátott palack is előfordul az edények között (35. oldal, kat.5). A templom leletanyagát elsősorban építőanyagok, a temető sírjainak leleteit pedig koporsóvasalások, viseleti elemek, ékszerek, halotti obulusok, továbbá a gyermeksírokban talált csörgő és kőgolyók alkotják, de egy kisebb üvegcorsó töredéke is előkerült. A freskókkal külön fejezetben foglalkoztak a szerzők. A régészeti kutatás eredményeinek tükrében elmondható, hogy a templomdombi lelőhely földrajzi elhelyezkedése, valamint főbb jellemvonásai alapján több ponton kapcsolódik a szomszédos dél-alföldi lelőhelyekhez, de különlegességekkel is szolgál.

Az ásatási beszámolót egy módszertani fejezet követi: ebben a Templomdombon alkalmazott különböző műszeres lelőhelyfelderítési és -felmérési módszerekről (magnetométer, mérőállomás, drón, fotogrammetria, 3D modellezés), az embertani, archeozoológiai, archeobotanikai és archeoparazitológiai vizsgálatokról, továbbá a radiokarbon kormeghatározásról olvashatunk.

A kiadvány végén rövid válogatott bibliográfiát helyeztek el, amely lehetővé teszi az érdeklődő olvasó további elmélyülését a témában. Ezek a publikációk többnyire a templomdombi lelőhely interdiszciplináris kutatásának eredményeit ismertetik, illetve egy előzetes jelentést is közreadtak a 2019-es ásatásról (ŠPEHAR, MARKOVIĆ & JOVIĆ 2021).

³ A templomdombi épület méreteit, arányait, részben alaprajzát tekintve hasonlóságot mutat a csorvási templommal (Békés vármegye) (SZATMÁRI 2005, 106, 174, 6. kép).

A szöveghez kapcsolódó képek jól követik az egyes tematikus részeket. Az alapvetően jó minőségű képanyag színes ízelítőt ad a feltárt jelenségekből és leletekből. Az olvasó szívesen látna ezekből még többet, némelyik tárgyról esetleg közelebbi nézetet, nagyobb képet, de a publikált fotók így is teljesértékűvé teszik a munkát, mivel a lelőhely és a leletanyag valamennyi szegmensébe betekintést engednek.

Bár a kutatás még folyamatban van, nagyon biztató, hogy az eddigi eredményeket mindenki számára elérhetően, érthetően és látványos formában tették közzé a szerzők. A katalógus teljes mértékben betölti a kiállítást kísérő kiadvány szerepét, általa az is tájékozódhat, akinek nem volt lehetősége személyesen megtekinteni a tárlatot. Ez annak fényében különösen fontos, hogy napjainkban nem általános gyakorlat (bár igény lenne rá), hogy minden egyes időszak kiállításáról szülessen valamilyen maradandó, kézzel fogható összefoglaló.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Laszlovszky J. (2022). Erődített helyek és védelmük az Alföldön. In B. Szabó J. & Uhrin D. (szerk.), *Mongol invázió Európa ellen (1236–1242)* (pp. 315–320). Budapest: Corvina.

Nagy Á., Gallina Zs., Molnár I. & Skriba P. (2001). Késő Árpád-kori, nagyméretű, földbe mélyített építmények Ordacsehi-Bugaszezen. In Cseri M. & Tárnoki J. (szerk.), *Népi építészet a Kárpát-medencében a honfoglalástól a 18. századig* (pp. 187–220). A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok közleményei 58. Szentendre–Szolnok: Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum & Szolnoki Damjanich János Múzeum.

Rosta Sz. & Pánya I. (2022). Gondolatok a síkvidéki középkori erődítésekről. Egy topográfiai kutatási program váratlan hozadéka. In Somogyvári Á. (szerk.), „Élőknek öröksége...” *Tanulmányok V. Székely György emlékére* (pp. 275–335). Kecskemét: Kecskeméti Katona József Múzeum.

Špehar, P., Marković, N. & Jović, M. (2021). Lokalitet Crkveno brdo kod Sente – preliminarni rezultati istraživanja sprovedenih 2019. godine. In Mirković-Marić, N. (ed.), *Zaštitna arheološka iskopavanja na trasi magistralnog gasovoda od granice Bugarske do granice Mađarske, deonica 4, na teritoriji opština Kanjiža, Senta i Ada* (pp. 82–101). Subotica: Međuopštinski zavod za zaštitu spomenika kulture.

Szatmári I. (2005). *Békés megye középkori templomai*. Békéscsaba: Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága.